

בין דיני החוזים למצוות התשובה

הסיפור הבא מוכר למשפטנים רבים והוא לוקח אותנו לעולם מושגים מתחום הדעת הזה. אך, מנקודת מבטנו, הסיפור הוא סיפור חסידי קלאסי המעובד ללשון ימינו. מעשה שהיה כך היה: סטיוארט מקאולי, מומחה לתאוריה של המשפט האזרחי, עמד להינשא לבתו של איש עסקים ותעשיין. חותנו לעתיד הזמין אותו לשיחה שבמהלכה נדונו ביניהם גם תוכניותיו של החתן לעתיד. מקאולי סיפר כי הוא מרצה למשפטים ותחום התמחותו הוא בדיני החוזים. החתן הביע עניין רב עד שהחתן הצעיר נכנס לפרטי דיני החוזים והרצה לפניו על היסודות השונים של החוק, על אפשרויות האכיפה, ועל מושגי היסוד של התחום. החתן הקשיב קשב רב ופרץ בצחוק. טענתו היתה שדיני החוזים כפי שהחתן הצעיר מתאר אותם, אינם תואמים בשום מובן את המקובל בעולם העסקים, עולם שבו החוזה וההסכמים הם כלי עבודה ומעשים שבכל יום. הוא הזמין את מקאולי לבוא אליו למפעל ולגלות כיצד מתנהלים דיני החוזים בעולם העסקים האמיתי שמחוץ לכותלי האוניברסיטה.

מקאולי החתן דגן, נענה לאתגר. הוא התיישב במשרדי התעשיין וגילה להפתעתו שחותנו צדק וכי הוא אינו מבין דבר וחצי דבר בענייני חוזים. הוא מגלה, לדוגמה, כי המעשה המכונה בפי המשפטנים "הפרת הסכם" נחשב בעולם העסקים "ביטול הזמנה". עורך דין ממוצע שמקרה כזה היה מגיע לטיפולו היה מפעיל את "תותחני" התביעות ומממש קנסות אך איש העסקים לא יזדרז לעשות כן. בתוך מערכת עסקית שלמה וארוכת טווח הפתיל ארוך יותר, וניתן לספוג בה מקרה של "ביטול הזמנה". כמובן, אם המקרה יחזור על עצמו שוב ושוב, והביטול יהפוך לנוהג קבוע, יעמוד המבטל בסופו של דבר בפני מציאות שבה לא מוכנים לעבוד איתו יותר, ואין עושים איתו עסקים (מ' מאוטנר, "דיני החוזים בחיי היומיום בתעשייה", בתוך: האם המשפט חשוב? (עורכות: ד' הקר, נ' זיו) תל אביב, תשע"א)

בעקבות התנסותו הממשית, מקאולי מבין ומנסח את תמצית הפער שבין עולם העסקים ועולם המשפט. הוא מבין שדיני החוזים מעוצבים בדמות החוזה הסטריאוטיפי, כזה שנוצר בדרך כלל בעסקאות חד פעמיות, כשאדם רוכש כוס קפה באשנב בתחנת דלק, או מזמין לעצמו שעון באתר אינטרנט. במקרים כאלה ישנו מפגש בין שני צדדים אקראיים לגמרי, שאולי לא יפגשו יותר לעולם. במציאות ובתרבות עולם העסקים מקרים אלו מצויים הרבה פחות. המציאות העסקית והאנושית בנויה על פי רוב ממערכות יחסים מורכבות הרבה יותר - מערכות ממושכות הכוללות יחסי אימון ומקיימות שולים רחבים של הפסד ורווח הדדי.

בחיים הפשוטים, אני יכולה לתבוע את השכן שלי על הנזק לרכב אבל אני צריכה גם להיות מסוגלת לפגוש אותו אחר כך במכולת, והילדים שלנו צריכים להמשיך לשחק ביחד. בעולם העסקים, משתלם למוכר לקבל בחזרה בגד שקניתי והחזרתי מפני שלא מצא חן בעיני, אם הוא רוצה לשמר אותי כלקוחה. לעיתים שווה לספוג ביטול של עסקה ולקיים את המערכת העסקית השלימה. זוהי ה"בריאות" הנפשית של החיים. ההימנעות מן הקטנוניות והיכולת לראות את הדברים בראייה רחבה מאפשרות זרימה, וקיום מערכת של שחר ועונש בטווחים ארוכים יותר. מערכת יחסים לא יכולה להתקיים, לשגשג, להצליח, להחזיק מעמד תחת איום מתמיד של סנקציות משפטיות.

לתיאוריה הזאת יש משמעויות מפליגות מחוץ לעולם המשפט והיא משליכה על החוויה הדתית לסוגיה. שתי התפיסות, המשפטית והתרבותית-עסקית, משקפות שתי דרכי התקשרות בין האדם לקונו. יש דרך בעבודת ה' שבנויה על תודעת העסקה הבודדת, המפגש האקראי. ברמת החוויה- הדרך הזו נוטה לראות את החיים כשורה של מבחנים. הזדמנויות להצליח או להיכשל. יוצא מזה שבאופן טבעי האלמנטים הדומיננטיים בחוויה הזאת הם של לחץ, יראה, מלחמה מתמדת.

בס"ד, ראש השנה תשע"ה, אתר בית מורשה, מיכל טיקוצ'ינסקי

יתכן שזוהי העמדה המוצגת בפי התנאים ר' יוסי ור' נתן: רבי יוסי אומר: אדם נידון בכל יום, שנאמר 'ותפקדנו לבקרים'. רבי נתן אומר: אדם נידון בכל שעה, שנאמר 'לרגעים תבחננו' (בבלי, ראש השנה, טז, א).

דבריו של מאוטנר שהבאתי בראשית המאמר, עזרו לי לחדד את המחשבה שמול הדרך הזו עומדת חוויה מסוג אחר, ראייה שונה לחלוטין של החיים הדתיים. ראייה זו מבוססת על תודעת מערכת יחסים מתמשכת, ולפיה התורה וההלכה, הקב"ה ואנחנו – נמצאים כאן כולנו לטווח הארוך. גם אם מתעלמים מן ההיבט הסלחני של התיאוריה, עיקרה הוא בהנמכת אלמנט הלחץ, ושחרור המאפשר מערכת יחסים מורכבת יותר ונינוחה יותר. החיים התורניים האמוניים יכולים להפוך מעודנים יותר ועמוקים יותר כשהתודעה היא של חוזה ארוך טווח. יחסים אלו כוללים את כל רגעי המבחן ומכילים גם את הכשלונות. לא הכל נמדד ברגע נתון. לכל רגע כזה יש הקשר. הקשר שלם של חיי תורה. עמדה זו מובעת בלשון המשנה: "בארבעה פרקים העולם נידון: ... בראש השנה - כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר 'היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם'" (משנה, ראש השנה, פ"א, מ"ב). כשהדגש במשנה הוא הן על הטווחים הארוכים של הדין, והן על ראיית מכלול המעשים, ודוק.

שתי הדרכים הללו משמשות בחיינו בערבוביה. אנחנו עשויים למצוא את עצמנו בעמדת התשובה היומיומית והרגעית. להצטער על מילה שאמרנו, להתייגע שלא לכעוס ולהכשל בכך ותיכף להבין את הטעות שעשינו, להשתדל להיות מכילים אבל למצוא את עצמנו בעמדת הביקורת ולחוש ששוב אנחנו מתקשים להתגבר. יחד עם זאת, נוכל למצוא את עצמנו פעם בשנה, בראש השנה, מסתכלים על החבילה השלמה, עורכים חשבון נפש כללי, רואים את הטוב עם הבעיית, מתבוננים קדימה ורואים לפנינו דרך ארוכה, טובה ורחבה, של התקדמות ועלייה במערכת היחסים עם רבוננו של עולם ועם תורתו.